

prilagođavanja (korišćenje prilika za zaštitu ličnog interesa od kolektivnog), strategije manipulacije (korišćenje denuncijacija da se provocira akcija države u korist seljaka). Poljuljano je i ortodoksno gledanje da su seljaci pozdravljali NEP, koje je bilo osnova teorija koje su seljake neopravdano prikazivale samo kao objekt ideologija. Opovrgnut je i stereotip o stanju u industriji, koje je tobože bilo gore nego u carevini jer su boljševici ponižavali radnike. Tome nasuprot neka nova istraživanja pokazala su da su stalne migracije radnike bile kanal otpora privrednim funkcionerima (Steblev). Direktori fabrika morali su da se mire sa radnicima da ih ovi ne bi masovno napuštali, jer bi tada rukovodilac stradao (Gorinov 1997). Bihevioristički usmereni revizionisti pokazali su da sovjetski vrh više nije mogao da kontroliše državne mere, pa je izvršenje direktiva stalno improvizovano, a posledice bivale nepredvidljive (Baron 2000). Teza o haosu kao izvoru nasilja donekle je slična gledištu o "neuspešnom totalitarizmu" (M. Fainsod), premda je sama "neefikasnost" poretka i ukazivanje na kaos oslabila valjanost modela totalitarizma koji pretpostavlja totalno glajhšaltovanje i nadzor. Revizionisti su merili stupanj željenog i neželjenog pluralizma u sistemu tvrdeći da stanje nije samo s vrha dozirano nego da je bivalo iznuđeno sporazumom između različitih centalnih i socijalnih interesa u kom je vrh katkad samo posredovao. V. Dahem (Duhham) piše o "Velikoj nagodbi" (Big Deal) između nove elite i režima što je imalo za posledicu povratak vrednostima srednje klase krajem 1930-ih. Š. Ficpatrik smatra da kulturna revolucija kao strategija mobilizacije nije bila nošena od društva već joj je cilj bio da obezbedi masovniju podršku režimu. Slično Brošatovoj (Broszat) tezi o Hitleru kao slabom diktatoru i Geti je "normalizovao" ulogu Staljina. Prigovarano mu je, kao i Brošatu, da potcenjuje voluntarističke izvore terora i preterano ističe nezavisnu ulogu birokratije koja je bila više posrednik nego naredbodavac. Možda najekstremniju revizionističku tezu izneli su Š. Ficpatrick i G. Rittersporn objašnjavajući politiku partijskog vrha pritiskom odozdo. Naime, ključne su bile reakcije lokalnih organa i težnja za ukidanjem samovoljne korupcije i neefikasnosti vrha (antibirokratska revolucija).

Premda je i revizionistima upućeno više načelnih prigovora, kao što su pojmovna razapetost (nategnutost), nedovoljna empirijska proverljivost ključnih pojmova (kao društvena pokretljivost, status, centar-periferija, kulturna revolucija, socijalni savezi), zatim ne uvek jasno razlikovanje države i društva, centra i periferije itd, ozbiljniji prigovori upućeni su TOT. U otporu novim TOT aktuelizovani su i neki klasični prigovori koji su se uklapali u novu istorijskodruštvenu kritiku. Još ranije uočene razlike između nacizma i staljinizma u pogledu prirode i uzroka terora u svetlu novijih istorijskodruštvenih istraživanja dobile su dodatni značaj. Teror u Nemačkoj do izbijanja rata bio je drugačiji od onoga u SSSR-u, jer je na različit način poimana unutrašnja struktura javnog neprijatelja. Tradicionalne privredne, vojne i polit. elite ovde su ostale gotovo netaknute (Traverso 2000). U SSSR-u je iz temelja izmenjena društvena struktura, pa niko nije bio zaštićen od represija i deportacija u periodu velikog terora: svaki kulak mogao je postati neprijatelj socijalizma, iza svakog člana partije krio se špijun, svaki tehničar bio je potencijalni saboter, svaki bivši menjševik mogući kontrarevolucionar, a svaki stari član partije trockista itd. U Trećem Rajhu bilo je jasno propisano: neprijatelji su pre svega rasi strani elementi (Jevreji, Cigani, retardirani, homoseksualci), a potom komunisti, socijaldemokrati i liberali. Za razliku od antifašista, koji su gonjeni zbog aktivnosti, greška pomenutih grupa bila je u njihovom samom biću. Nemački fašistički poredak bio je manje haotičan od sovjetskog jer teror nije pretio društvu u celini. Totalitarni sistem nije bio pretpostavka nacističkog genocida, jer je teror počivao na logici rasizma i biologizma koje nije bilo u staljinizmu. Na jednoj strani bila je slepa i haotična